BORBA NEOLIBERALIZMA, RASTUĆE NEJEDNAKOSTI, SIROMAŠTVA I NESIGURNIH RADNIH MJESTA

FIGHTING NEOLIBERALISM, GROWING INEQUALITIES, POVERTY AND LACK OF JOB SECURITY

Maja Radić

Privredna akademija Novi Sad, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad, Srbija

Sanel Ćemer

Internacionalni univerzitet u Goraždu, Fakultet društvenih nauka, Goražde, Bosna i Hercegovina

Mehmed Avdagić

Internacionalni univerzitet u Goraždu, Fakultet društvenih nauka, Goražde, Bosna i Hercegovina

©MESTE

JEL kategorija rada: **I32, P17**

Apstrakt

Borba neoliberalizma, rastuće nejednakosti, siromaštva i nesigurnih radnih mjesta su samo neke od tema aktualnih u svijetu. Savremeni fenomen „novih nejednakosti“ je karakterističan za brojne razvijene zapadne zemlje, prouzrokovan tridesetogodišnjim trendom povećanja dohodovnih nejednakosti i dosegnutim neumjerenim rasponima nejednakosti između imućnijih i siromašnijih, uzrocima sve veće koncentracije dohotka i bogatstva u rukama malog broja vrlo bogatih i velikog broja siromašnih, te o štetnim društvenim, političkim i ekonomskim posljedicama sve zaoštrenijih i produbljenijih razlika između dohodaka gornjih i donjih društvenih slojeva. Suprotno neoliberalnom stajalištu jeste da ekonomski sistem Evrope nije konkurentan zbog visokih plata i naknada za socijalnu pomoć. U svojoj Bijeloj knjizi Komisija dolazi do još više zbunjujuće procjene: ona smatra da se u Evropskoj uniji provodi strategija niskih plata, kao i u SAD-u te primjećuje da cijena rada nije nipošto jedini faktor koji određuje međunarodnu konkurentnost, te da su nagle fruktacije u cijeni rada posljedica velikih tečajnih fruktacija u bilateralnom tečaju eura, dolara i jena. Osim toga, Komisija tvrdi da su razlike u platama u novim industrijskim zemljama toliko velike da se teško mogu prevladati smanjenjem plata i strategijom niskih plata, da bi se postigla neka vrsta

Adresa autora zaduženog za korespondenciju:

Maja Radić

[✉ maja.radic84@gmail.com](mailto:maja.radic84@gmail.com)

konkurentne prednosti. Predlaže i „drugi“ put „duhu Europskog socijalnog modela“. Prema tom bi modelu, rast realnih plata trebao biti 1% ispod rasta radne produktivnosti. Ovakav put je u očiglednoj suprotnosti sa neoliberalnom iluzijom da je veća zaposlenost „automatski“ rezultat veće privredne dobiti, a čime se zanemaruje činjenica da profitabilnost ulaganja u cijeloj Evropi postojano raste od 1982. godine i ne samo da su plaće 1% ispod rasta produktivnosti, nego su radnici već morali pristati na stupnjevito smanjenje realnih plata.

Ključne riječi: neoliberalizam, nejednakost, siromaštvo, radna mjesta, društveni slojevi.

Abstract

The fight against neoliberalism, growing inequality, poverty, and precarious workplaces are just some of the topics of current concern in the world. Contemporary developments are modern. harmful social, political and economic consequences of all sharpened and deepened differences between the incomes of the upper and lower social classes. Contrary to the neo-liberal view, Europe's economic system is not competitive due to its high wages and social assistance benefits. In its White Paper, the Commission makes even more perplexing assessments: it considers that a low-wage strategy is being implemented in the European Union, as in the US, and notes that labor is by no means the only determinant of international competitiveness and that sudden price fluctuations in the consequences of large exchange rate fluctuations in the bilateral ECU, dollar, and yen exchange rate. Also, the Commission argues that wage differentials in newly industrialized countries are so large that they can hardly be overcome by a wage cut and a low wage strategy, to achieve some kind of competitive advantage. It also proposes a "second" path to the "spirit of the European Social Model". According to this model, real wage growth should be 1% below labor productivity growth. This path is in stark contrast to the neoliberal illusion that higher employment is "automatically" the result of higher economic profits, thus neglecting the fact that investment profitability across Europe has been steadily increasing since 1982 and not only that wages are 1% below productivity growth, but, workers already had to agree to a gradual reduction in real wages.

Keywords: neoliberalism, inequality, poverty, jobs, social strata.

1 UVOD

Pobjedom i širenjem neoliberalne razvojne paradigme od ranih 1980-ih godina udjeli najbogatijih u dohotku i vlasništvu ponovno počinju rasti, a prihodi srednjeg i siromašnijih slojeva stagniraju ili opadaju. U velikom broju zemalja imućniji danas gotovo u cjelosti prisvajaju ekonomske i druge koristi od ekonomskog napretka, dok na životni standard većine pripadnika društva ekonomski rast nema pozitivni utjecaj ili je on minimalan.

Rastuća i neumjerena ekonomska nejednakost dovodi do sve većih i opasnih razlika i u pogledu obrazovanja, zdravlja, socijalne uključenosti i životnih izgleda. Aktualni trend rapidnog poboljšanja statusa bogate manjine na račun sve siromašnije većine imenovan je izrazom „nova nejednakost“, iako se suštinski radi o povratu na oštru klasnu podijeljenost društva karakterističnu za 19. stoljeće. Kao i tada, društva se danas ponovno socijalno polariziraju i unutar sebe antagoniziraju.

Na pobjedničkoj strani mali postotak bogate populacije nastoji svoju poziciju perpetuirati i

stoga koriste svoju moć kako bi svojim interesima podredili sve društvene dimenzije, misaone tokove i pravce razvoja. Zaključak prethodno navedenog je kako prvenstveno svjetonazorskim i političkim promjenama izazvano širenje dohodovnog, imovinskog i socijalnog jaza uništava društvenu koheziju i demokraciju, povećava socijalne nesigurnosti i rađa društvene devijacije, ali dovodi i do finansijsko - ekonomskih kriza i ekonomske neefikasnosti. Upravo zbog razaranja ekonomske baze nereguliranog slobodnotržišnog kapitalizma ekonomske nejednakosti i drugi problemi u svezi raspodjele postaju najvažnija politička pitanja u decenijama koja nadolaze.

2 HISTORIJSKI TRENDovi I RASPODIJELA IMOVINSKO DOHODOVNIH VRIJEDNOSTI

Koncept nejednakosti u raspodjeli bogatstva i dohotka siromaštvo definiše kao nemogućnost zadovoljenja potreba ili sudjelovanja u društvenim aktivnostima koje u određenom društvu (u nacionalnom, državnom kontekstu) i vremenu čine

sastavni dio pristojnog, prihvatljivog i odobranog životnog standarda.

Prema ovoj definiciji neko je siromašan ukoliko ima manje od drugih, iako mu pri tome ne moraju nedostajati sredstva za zadovoljenje osnovnih potreba. Stoga je on relativno siromašan, te zbog toga kod mjerenja opsega ove vrste siromaštva uvijek treba biti oprezan kako se ono ne bi poistovjetilo s apsolutnim siromaštvom, stanjem u kojem se objektivno utvrđene osnovne potrebe pojedinca ili porodice ne mogu niti minimalno zadovoljiti. (Attali, 2009, str. 31)

Kolikog je opsega nečije relativno siromaštvo određuje se kroz odnos njegovog dohotka i indikatora kao što su nacionalni dohodak per capita, prosjek ili medijan dohotka pojedinca/domaćinstva.

Uobičajeno se smatra da su relativno siromašni oni kojima je dohodak ispod 50 (ponekad se uzima 60) posto prosječnog dohotka ili medijana u nekom društvu. Iako je u odnosu na druge načine definisanja i utvrđivanja društvene rasprostranjenosti siromaštva koncept relativnog siromaštva apstraktniji, njegova je prednost u tome što može poslužiti praćenju i mjerenju socijalnog raslojavanja i polarizacije (dualizacije) društva, posebno unutar razvijenih industrijskih zemalja.

Koncept relativnog siromaštva ne mora biti usmjeren samo na utvrđivanje nejednakosti između pojedinaca, domaćinstva ili socijalnih slojeva već i na razlike u stepenu zadovoljavanja osnovnog životnog standarda u različitim geografskim regijama, gradovima i drugim naseljima.

Što su u nekom društvu veće nejednakosti u raspodjeli dohotka veće je i relativno siromaštvo ili, kako ga se još naziva, „siromaštvo uslijed nejednakosti“. Ekonomska nejednakost koja se posljednjih tridesetak godina više ili manje izraženo širi zapadnim razvijenim zemljama posljedica je situacije u kojoj mali dio populacije prisvaja najviše ili cijelu korist od ekonomskog napretka, dok istovremeno najveći dio populacije ima male ili nikakve koristi. „Nova nejednakost“ je izraz skovan kako bi se označilo upravo ovaj period kontinuirane redistribucije nacionalnih bogatstava i dohodaka prema vrhu socijalne piramide a na štetu ogromne većine običnih građana. (Bejaković, 2005)

Danas je u zapadnim zemljama najveći dio bogatstva, definisanog kao skup materijalnih dobara, finansijske imovine i prava što ih posjeduju pojedinci ili porodice, sada koncentrisan kod veoma malog postotka populacije. Naravno, stepen koncentracije bogatstva pokazuje značajne razlike od zemlje do zemlje. U istim je zemljama dohodak, pod kojim se podrazumijevaju svi prihodi od imovine (kamate, dividende, rente) ili rada, te socijalni transferi poput socijalne pomoći ili naknade za nezaposlenost, nešto manje nejednako distribuiran od bogatstva. Što se tiče uzajamnog odnosa neegalitarne raspodjele dohodaka i bogatstva, utvrđeno je da porast dohodovne nejednakosti utječe na povećanje razlika u veličini bogatstva.

Najveće nejednakosti u raspodjeli bogatstva među svim industrijski razvijenim zemljama danas postoje u Sjedinjenim Državama. U njima je trend povećanja nejednake distribucije bogatstva započeo ranih 1980-ih godina, a slična kretanja zabilježena su i u većini drugih razvijenih zemalja.

Velika Britanija također sada ima veće razlike u bogatstvu i dohotku, ali i u zdravlju, obrazovanju i životnim izgledima nego ikada nakon 1920-ih godina. Od 1973. godine nejednakost u neto zaradama porasla je u Velikoj Britaniji više nego igdje drugo osim u SAD-u. U Sjedinjenim Državama je 1980-ih godina 37,4 posto ostvarenog dohotka prisvojeno od strane bogatih, a samo 23,7 posto je otišlo dijelu stanovništva koje pripada u 80 posto najsiromašnijih. Slično se dogodilo i u periodu 1988.-2008. kada je pet posto najbogatijih prisvojilo 38 posto dohodaka i 50 posto novostvorenog imetka. (Haralambos & Holborn, 2002)

Prema rezultatima najnovijeg istraživanja Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) u svim vodećim ekonomijama svijeta nejednakost u raspodjeli dohodaka i nadalje raste a jaz između bogatih i siromašnijih postaje sve veći. Nejednakost je od 1980. do finansijske krize 2008. godine narasla u 17 zemalja. Najveće razlike između bogatih i siromašnih prisutne su, očekivano, u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji, a pridružili su im se Meksiko i Izrael. Najmanje su razlike u Danskoj, Norveškoj i Češkoj, premda je i njih zahvatio trend rasta nejednakosti.

No, zbog ranije izrazito niske nejednakosti rast dohodovnih razlika još nije znatnije pogoršao ujednačenost u ovim zemljama. Jedino u Turskoj, Grčkoj, Francuskoj, Mađarskoj i Belgiji nije zabilježeno povećanje dohodovnih razlika. Usprkos tome što je dakle trend rasta nejednakosti donekle zajednički većini evropskih razvijenih zemalja (uključujući tranzicijske zemlje), rasponi nejednakosti variraju od zemlje do zemlje.

Ukoliko kompariramo periode prije i nakon 1980. godine, uočava se da se jaz koji razdvaja imućne od siromašnijih, mjereno bilo temeljem dohotka ili ukupne imovine, u ranijem periodu s vremenom drastično smanjivao. Neoliberalni preokret sproveden za vrijeme vladavine neokonzervativnih M. Thatcher i R. Reagana označio je kraj tog trenda smanjivanja nejednakosti započet u najrazvijenijim zemljama još u drugoj polovici 19. stoljeća. Takav se ponekad isprekidan ali snažan trend može objasniti mjerama koja su zapadna demokratska društva poduzimala jer su htjela odbaciti krajnosti bogatstva i siromaštva.

No, sve su zemlje svaka na svoj način pokazivale rastuću netrpeljivost prema neumjerenim nejednakostima, „potičući javnu pomoć da se kompenzuje privatna neimaština“. Napuštene su bile i ideje o tome da su siromašni, lijeni ili zaostali, a njihove su potrebe i prava dobila moralnu legitimaciju od strane društva.

Važno je napomenuti kako se nisu ispunila pesimistička predviđanja protivnika smanjivanja nejednakosti o tome kako će progresivno oporezivanje bogatijih i korporativnog sektora te veća socijalna prava dovesti do propasti privrede. Potpuno suprotno od toga, u zapadnim je zemljama uslijedilo najduže historijsko razdoblje ekonomskog procvata. Nažalost, nakon 1980. godine uslijedila su decenijama prosječno nižeg ekonomskog rasta obilježenih brojnim krizama, ekonomskom deregulacijom, napadima na socijalno zakonodavstvo i kvarenjem moralnih osjećaja prema siromašnijima.

3 KONCEPTUALNO - TEORIJSKA OBJAŠNENJA IZVORA „NOVIH NEJEDNAKOSTI“

Dugogodišnje preusmjeravanje i prelijevanje hiljada milijardi dolara od siromašnijih prema

bogatijim članovima zapadnih društava, posebno u nekim zemljama, i posljedično jačanje „novih nejednakosti“ naravno da nije moglo ostati društveno neprimijećeno i naučno ignorisano.

Stoga su brojni teoretičari smislili različita konceptualna i teorijska objašnjenja uzroka nastanka dohodovnog jaza i njegovog neumjerenog širenja. Jedno od objašnjenja kao mogući izvor decenijskog rasta dohodovne nejednakosti navodi odnos između ekonomskog rasta i nejednakosti gdje se u prvoj fazi ekonomskog uzleta nejednakosti povećavaju, dok se u kasnijim fazama nejednakosti ublažavaju i smanjuju. Ovo je objašnjenje već na prvi pogled neadekvatno u slučaju zapadnih, već od ranije ekonomski razvijenih zemalja. (Gray, 2002, str. 65)

U njima su se nejednakosti u dohodovnoj distribuciji ponovno pojavile i započele rasti kada su one već odavno bile među najuspješnijim tržišnim privredama.

Na uzrok ponovne pojave asimetrične raspodjele drugačije gleda objašnjenje koje ga vidi u tome što, za razliku od većine stanovništva, gornja ili vlasnička klasa većinu svog dohotka ostvaruje temeljem vlasništva, a tek manjim dijelom iz vlastitog rada. Zbog strukture vlasništva najbogatijih 1 posto, koje obuhvata poslovna preduzeća, dionice i vrijednosne papire, njima posredstvom kapitalnih dobitaka brže raste bogatstvo. Iako bogati imaju visoku potrošnju dobar dio svog bogatstva uspijevaju neprestano držati ekonomski funkcionalnim (npr. kupovinom i prodajom dionica ili investiranjem u profitabilne poslove) i tako povećavati dohotke i imovinu. Siromašniji i pripadnici donjeg srednjeg sloja na taj si način ne mogu povećati dohodak budući da njegov najveći dio moraju potrošiti na egzistencijalne i svakodnevne potrebe. Dakle, glavni izvor rastuće koncentracije dohotka i bogatstva leži u povećanju kapitalnih dobitaka malog broja bogatih i superbogatih.

Kao glavni uzrok novog dohodovnog jaza neki teoretičari ističu promjene u strukturi proizvodnje i deindustrijalizaciju zapadnih privreda kao posljedica izmijenjene strukture potražnje i dislociranja industrijske proizvodnje iz razvijenih u slabije razvijene zemlje. No, u naraslom uslužnom sektoru poslovi su oštro podijeljeni na manji broj visokoplaćenih poslova i veliki broj minimalno

plaćenih, te je zbog sve većeg broja zaposlenih u tercijalnom i informatičkom sektoru došlo i do polarizacije dohodaka te rasta socijalnih nejednakosti.

Stoga je veoma blizu istini tvrdnja da siromašni „daju veći dio svojih prihoda na poreze od ostatka populacije, potpomažući tako mnoge državne i lokalne vladine programe koji služe bogatijim poreznim obveznicima.“

Neoliberalna ekonomska logika na kojoj je izgrađena doktrina ponude i „trickle down“ („kapanje prema dolje“) argument tvrdi da je porezno rasterećenje bogatijih ekonomski ispravno postupanje iz dva razloga. Prvi je razlog taj što se time pomaže najproduktivnijem dijelu stanovništva bez čijeg angažmana ne bi bilo dovoljno investiranja i ekonomskog rasta, a drugi je što se tako posredno pomaže ekonomski slabijim i nepoduzetnim slojevima stanovništva do kojih će ipak neki dio materijalnog napretka kapnuti.

U namjeri da dokaže kako za veliku divergenciju dohodaka u Sjedinjenim Državama od sredine 1970-ih godina i odvajanje elitne manjine s visokim dohocima od ostatka dohodovno stagnirajućeg stanovništva ne utječu prvenstveno bezlične ekonomske sile poput ekonomske globalizacije, međunarodne trgovine ili djelovanja novih informaciono – komunikacijskih tehnologija (svi su ovi faktori manje važan dio priče o porastu nejednakosti) već neoliberalne ideološko - političke promjene i svjesna razgradnja institucija i normi društva blagostanja. (Glodić, 2012, str. 23)

Prvi argument ističe dominantnu ulogu društvenih sila, npr. sindikalnog djelovanja i raširenog vjerovanja u socijalnu pravednost, u određivanju raspodjele dohotka, a ne anonimnih tržišnih sila.

Ne treba posebno naglašavati koliko su objašnjenja orijentisana na promjenu ekonomskih faktora ili na promjenu društveno-političkih institucija i normi ideološki opterećena i međusobno isključiva. Ipak, uz uvažavanje umjerenog utjecaja širenja uslužnog sektora i pojave novih tehnologija na porast nejednakosti, svi ostali dokazi i argumenti pokazuju kako su ideološkopolitički izazvane protuegalitarne promjene institucija i normi ipak najodgovornije za tri desetljeća rasta nejednakosti i relativnog siromaštva u velikom broju najrazvijenijih zemalja.

Pored toga što je drastična nejednakost sama po sebi moralno odbojna i što vodi u refeudalizaciju društva, ona stvara socijalne uvjete u kojima lako nastaju brojne patološke pojave i procesi.

Velike nejednakosti raspolovljavaju društvo na bogatu usku manjinu (koja unutar sebe uključuje grupicu „super bogatih“) i sve veći broj relativno osiromašenih (među koje se postupno utapa i sve slabija srednja klasa), a što je socijalni jaz među njima veći sve više slabe veze koje neko kapitalističko društvo održavaju u kakvom - takvom zajedništvu.

Iako problem mehanizma održavanja društvene kohezije nije vezan samo uz današnji neoliberalni kapitalizam, sadašnji neumjereni rasponi dohodovnih nejednakosti, profitnim interesom vođeno uništavanje vrijednosti suzdržljivosti, umjerenosti, poštenja i solidarnosti i razgradnja društvenih institucija zaduženih za održavanje određenih distributivnih simetrija ubrzano vode ka uništavanju i raspadu društva iznutra. S porastom ekonomske nejednakosti i relativnog siromaštva kod sve brojnijeg dijela stanovništva slabi povjerenje u druge ljude, socijalne, etničke, rasne i vjerske skupine te u političke i druge društvene institucije.

4 ZAKLJUČAK

U zemljama nejednako pogođenim rastućim i neumjerenim dohodovnim rasponom, najvećim u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji, nekoliko posljednjih decenija porasta produktivnosti rada, tehnološkog razvoja i ekonomskog napretka velikom dijelu stanovništva nisu donijele ništa ili veoma malo u materijalnom i socijalnom smislu. Za razliku od malog dijela populacije koji je negdje gotovo cijeli ekonomski napredak u međuvremenu prisvojio sebi, devedesetak posto stanovništva je stagniralo ili čak doživjelo relativno osiromašenje. To znači da su zbog snažne neegalitarne raspodjele svi ispod gornjih desetak ili manje posto populacije zaostali za razinom društveno uobičajenog i prihvatljivog životnog standarda.

Što se u nekom društvu dohodovna nejednakost više širi u njemu s vremenom nužno raste i broj relativno siromašnih. Takva je situacija socijalno nepravедna jer onemogućuje da svi podjednako kvalitetno zadovoljavaju slične potrebe i interese, ali i zbog toga što je bogatoj manjini neizmjereno lakše ostvarivati zajednička ekonomska, socijalna,

politička i građanska prava i slobode. Svugdje gdje se nejednakosti prijeteci šire, rastu i sukobi u društvu, stepen njegove destabilizacije i problemi u vezi cjelovitog i održivog zadovoljavanja ukupnosti socijalnih potreba pripadnika svih dijelova društva.

Siromaštvo se, naime, ne može svesti jedino na izostanak ili zaostajanje prihoda, već ono i potlačenost, isključenost, nesigurnost, osamljenost i poniženost.

Zbog snažnog pozitivnog ili negativnog utjecaja koji na društvenu stabilnost i razvoj imaju dohodovne i druge društvene (ne)jednakosti, u radu se nešto više pažnje usmjerilo na problem identifikovanja i obrazlaganja uzroka ponovnog rasta dohodovne nejednakošći, visoke koncentracije bogatstva u rukama malobrojne manjine i relativnog osiromašenja većine.

CITIRANA DELA

Bejaković, P. (2005). Siromaštvo. *Financijska teorija i praksa*(29), 40.

Glodić, P. (2012). *Sve veći jaz između siromašnih i bogatih*. Privrednik.

Gray, J. (2002). *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*. Zagreb: Masmedija.

Haralambos, M., & Holborn, M. (2002). Siromaštvo i socijalna isključenost. *Sociologija, teme i perspektive*, 112.

Attali, J. (2009). *Kriza, a poslije?* Zagreb: Meandar Media.

Datum prve prijave: 12.01.2020.

Datum prijema korigovanog rada 20.01.2020.

Datum prihvatanja članka: 07.04.2020.

Kako citirati ovaj rad? / How to cite this article?

Style – APA Sixth Edition:

Radić, M., Čemer, S., & Avdagić, M. (2020, 04 15). Borba neoliberalizma, rastuće nejednakosti, siromaštva i nesigurnih radnih mjesta. (Z. Čekerevac, Ur.) *FBIM Transactions*, 8(1), 154-158. doi:10.12709/fbim.08.08.01.16

Style – Chicago Sixteenth Edition:

Radić, Maja, Sanel Čemer, i Mehmed Avdagić. 2020. „Borba neoliberalizma, rastuće nejednakosti, siromaštva i nesigurnih radnih mjesta.“ Urednik Zoran Čekerevac. *FBIM Transactions* (MESTE) 8 (1): 154-158. doi:10.12709/fbim.08.08.01.16.

Style – GOST Name Sort:

Radić Maja, Čemer Sanel i Avdagić Mehmed Borba neoliberalizma, rastuće nejednakosti, siromaštva i nesigurnih radnih mjesta [Časopis] // *FBIM Transactions* / ur. Čekerevac Zoran. - Beograd : MESTE, 15 04 2020. - 1 : T. 8. - str. 154-158.

Style – Harvard Anglia:

Radić, M., Čemer, S. & Avdagić, M., 2020. Borba neoliberalizma, rastuće nejednakosti, siromaštva i nesigurnih radnih mjesta. *FBIM Transactions*, 15 04, 8(1), pp. 154-158.

Style – ISO 690 Numerical Reference:

Borba neoliberalizma, rastuće nejednakosti, siromaštva i nesigurnih radnih mjesta. Radić, Maja, Čemer, Sanel i Avdagić, Mehmed. [ur.] Zoran Čekerevac. 1, Beograd : MESTE, 15 04 2020, *FBIM Transactions*, T. 8, str. 154-158